ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రచురణ. ౨౦.

రాధికాసాంత్వనము

సముఖము
వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుడు

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ప్రచురణము. ౭౦.

రాధికాసాంత్వనము

సముఖము

వేంకటకృష్ణప్ప నాయకుఁడు

మూల్యము 1-0-0

ప్రథమ ముద్రణము 500
1953

రమ్యాలోకనము

సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుని

రాధికాసాంత్వన పీఠిక

రాయలనాఁటి రసికత నాయకరాజులనాఁటికిఁ బరకోటి ముట్టినది, పతనోన్ముఖము నైనది. అప్పటి యాంధ్రప్రబంధములు శృంగార రసపుఁబసకును గసకును బరమావధు లన్ని చెప్పవలె. అట్టివానిలో సముఖము వేంకట కృష్ణప్ప నాయకుని రాధికా సాంత్వనము నొకటి. పౌరాణికప్రతిష్ఠ గల ప్రబంధనాయికలలో రసప్రసిద్ధమైన వ్యక్తిత్వము గల వారిద్దఱే రాధిక, సత్యభామ. సముఖము కృతిలో నాయిరువురు నాయికలును గలరు. రాధికది ప్రధాన భూమిక. సత్యభామ సవతి. రాయల నాఁటి ప్రబంధరాధిక స్వీయ. సత్యభామ సరేసరి ; ఎప్పుడును ఖండిత నాయకయే. అసలామె ఖండిత కాకున్నచో సొగసే లేదు. కాని దక్షిణాంధ్ర కవుల చేతిలోఁ బడఁగానే వారి వాలకములు మాఱినవి. నాఁటి [illegible] నాటకములలో సత్యభామకును ప్రబంధములలో రాధకును ప్రాధాన్యము హెచ్చినది. రాధ పరకీయయు నైనది. పైఁగా సత్యభామ ఖండిత నాయికాత్వము నామెకు సంక్రమించినది. సంప్రదాయ సహజముగాఁ బ్రేమాభిరామములు గావలసిన యీ నాయికల యాకృతు లప్పటి కృతులలోఁ గామక్రీడాభిరామము లై పోయినవి. అయినను నభిరమ్యత యన్న దొకటి మిగిలియున్నది కనుకనే వాని కావ్యత్వమున కింత నిలుకడ గలిగినది.

మన కిప్పు డుపలభ్యము లగు రాధికాసాంత్వనములు
రెండు. సముఖము కృతి యొకటి, ముద్దుపళని దొకటి. ఇరు
వురి కవితలకును బోలిక లిరుగుపొరుగుగా నున్నవి. పద్యము
లఱువది పై చిలుకు రెండింట యథాతథముగా నున్నవి.
సముఖము క్రీ. శ. 1704-1731 సం॥ ల మధ్య మధుర నేలిన
విజయరంగ చొక్కనాథనాయకుని ముఖ్యసామాజికుఁడు.
ముద్దుపళని క్రీ.శ. 1741-1764 సం॥ల మధ్య తంజావూరు నేలిన
మహారాష్ట్ర ప్రభువు ప్రతాప సింహుని నాస్థానిని.
విజయరంగని రాజ్య కాలమునకే వేంకట కృష్ణప్ప వృద్ధుడై
యుండెనను యూహకు నుపాధి గలదు. (చూ. ఆం. సా! పరి
ప్రచురణ వచన జైమిని భారతమునకు జయంతి రామయ్యగారి
భూమిక) ఎంతకాదన్నను నిరువురకును బది పదునై దేండ్లైన
నంతర ముండి యుండును. అదియుఁగాక యాంధ్ర సాహిత్య
పరిషత్తునఁగల సముఖము కృతి తాళపత్త్రప్రతిచివర, 'కీలక
నామ సంవత్సర మార్గశీర్ష బహుళషష్ఠి శుక్రవారమునాఁడు
బాగూరు రంగశాయికొమార్త అమ్మికి తంజావూరుకవి వేంకట
స్వామినాయఁడు రాధికా సాంత్వనము సర్వము స్వహస్తలిఖిత
ముగా నిచ్చినది', యని గలదు. ఆ కీలకనామ సంవత్సరము
క్రీ.శ.1728 గా గుర్తింపబడినది. అది 1788 వైనను గావచ్చును.
కాని యట్లయినచోఁ బ్రతాపసింహుని కాలమున ననఁగా నం
తకు (1788 నాఁటికి) అధమ పక్ష మిఱువదినాలు గేండ్లకు
(1764 నకు) బూర్వమే రచింపబడియుండు ముద్దుపళని కృతిని
గాదని, లేఖకుఁడు వేంకటస్వామి యా రంగశాయి కొమార్త
యొపర్తకో సముఖముకృతికిఁ బ్రతి వ్రాసి యీయవలసిన

యగత్య మేమి? మీఁదుమిక్కిలి నాయనా సామియుఁ దంజావూరు కవియే యఁట. మఱి తల్లిపుట్టినిల్లు మేనమామ యెఱుఁగకుండునా? కాఁబట్టి యీ కీలక 1728 యని నిశ్చయించుటయే సమంజసము. అది విజయరంగని రాజ్యపాలన కాలమునఁ బడినది. అప్పటికప్పుడే సముఖముకృతి ప్రతిష్ఠ తంజావూరు నకును బ్రాకిన దన్నమాట. దానికి రంగశాయికోమూర్తి తంజావూరు కవిచేఁ బ్రతివ్రాయించుకొనుటయే తార్కాణ. సముఖము రాధికాసాంత్వనము విజయరంగని పరిపాలన కాలముననే రచింపఁ బడె ననుట కందలి, 'ఇది శ్రీపాండ్య మండలాధీశ్వర— శ్రీవిజయరంగ చొక్కనాథ మహీనాథ కరుణా కటాక్ష సంపాదిత...' అను నాశ్వాసాంత గద్యయే ప్రబలాధారము. అసలు సముఖము గ్రంథరచన మంతయు విజయరంగని రాజ్యకాలముననే సాగినది. అతని ప్రతి గ్రంథాంతగద్యలోను విజయరంగని పేరు కనిపించును. ఆ గద్యయు నన్నింట నొక్క తీరుగనే యున్నది.

ఇఁక నీ రాధికా సాంత్వనము సముఖము కృతమే యనుట కాధారములు: సమకాలికుఁడైన కవి యొకఁడు ప్రతి వ్రాయుట, గ్రంథావతారికలోని

'తెలియ నభీష్టమిమ్మనుచు వేంకటకృష్ణ నృపాలశేఖరుం
డిల రసికావతంసులకు హృద్యముగా మృదుమాధురీరసా
కలిత చమత్క్రియాకలన కల్పనగా రచియింపనొప్పు ని
శ్చలమగు రాధికారమణి సాంత్వనమున్ గృతి సల్పుమంచనెన్.'

అను పద్యమును, అహల్యా సంక్రందనము నందును నిందును నచ్చముగా నొక్కతీరుగ నున్న గ్రంథాంత మందలి

కృతిపతి (శ్రీరంగపతి) ప్రశంసా పద్యములుమూఁడు, నాగ్రంథమధ్యముననే నాయికా నాయకుల సమాగమ సందర్భమున నున్న పద్యములు మఱి మూఁడు నొకగద్యయును. (చూ, రా. సాం. సంఖ్య వరుసగా 114 నుండి 120 వ పద్యము వఱకు)

ఏమైననేమి, ముద్దుపళని కృతి ముద్రితమై పసిద్ధి కెక్కినది. సముఖము కృతి ముందు పుట్టినను మూలఁబడినది. కాని యతని కవితా నవనీతాస్వాదన ఫలము మనకు ముద్రిత గ్రంథమునుండి ముట్టనే ముట్టినది. అయినను నీకృతిని బ్రచురింపవలసిన యావశ్యకతయుఁగలదు. నిలుకడ మీఁద నైనను నిజము తేలవలెను గదా ! సముఖమువాని కృతిలో సరసముగాఁ గనిపించిన ప్రతిపద్యమును సంగ్రహించినది ముద్దుపళని. అతని గ్రంథమున నున్నవే నూట యిఱువది గద్యపద్యములు. గద్యములు పోను నూటరెండు మాత్రమే పద్యములు. అందులో నఱువది మక్కికి మక్కిగా గ్రహించినది. (ఆపద్యములన్నియు గ్రంథమున కనుబంధమైన అకారాది పద్యసూచికలోఁ జుక్కగుర్తులతోఁ జూపించి యుంటిని) ముఖ్యముగా ముద్దుపళని కృతి మూఁడవ యాశ్వాసమున నీ యుద్యమ మెక్కువ. అదియే కథయొక్క కండపట్టు—చిలుక రాయబారము, నాయికా నాయకుల విరహము, తత్సమాగమము-అంతేకాక పద్యపాద, పదబంధముల తార్పుడు, భావముల మాఱుమనువులు నిట్టి యలఁతి యలఁతి మార్పులతో మఱికొన్నింటికి ఛాయలు గల్పించినది.

ఉదా :

1. కొసరుపల్కులఁ బమ్మి గోటికత్తులఁ జిమ్మి
కాసెలోఁ జెయివేసి కదియఁదీసి,
కణ్ణాతు లాగించి కౌఁగిట బిగియించి
సరిబిత్తరుల నొత్తి సొగ నిత్తి
కల్లంబునకు వచ్చి కలికి యౌ నని మెచ్చి
మెఱుఁగుఁజెక్కిలి కొట్టి కురులు పట్టి,
తొడకంబముల నాని తోఁపునూకులఁ బూని
సందు సేసుక నొక్కి చాలఁ దక్కి
యదలుపులఁ బొగడికలు నెయ్యంపుఁ దిట్లు
గళరవంబులు దుడుకులఁ జెలఁగ సత్య
మాధవుండును గడిదేఱి మరునిసాము,
చేసి చెలరేఁగి నెఱహాయిఁ జెంది మఱియు-29. (సముఖముకృతి)

'అలమి కౌఁగిటఁగ్రుచ్చి యల్లందులకుఁ జొచ్చి
కాసెలోఁ జెయి వేయు కౌశలంబు,
నుబికి పిందొడ లెత్తి యొడలు ఝుమ్మన హత్తి
హిత వొప్ప నెదురొత్తు లిచ్చువైపు,
తళుకు లేఁ గవఁ దగ్గి తమి యుప్పతిల నొగ్గి
ధేనుకబంధంబు నానుజాతి,
చివచివఁ బైనెక్కి రవళి హెచ్చఁగ నిక్కి
పుంభావ మొనరింపఁ బూను సొగసు,
తరువుఁ జుట్టిన లతకూన హరువు మీఱి,
తనువు తనువునఁ బెనఁగొన నసువు దేరి,
వలపుతో నాగబంధంబు సలుపుదారి
దానికే కాని మఱిదేనికైనఁ గలదొ-III 117 (ముద్దుపళనికృతి)

ఇట సందర్భము నాయికా నాయకుల సంభోగ సంరంభము, రతిబంధముల వర్ణన కొంత శాస్త్రప్రకారముగా

జేసినది పళని. సముఖము స్ఫూర్తిచే దండనాథుఁడగుటచేఁ గాఁబోలు కర్ణాతు,కల్లము సరిబిత్తరమునను మల్లబంధ విశేషములనే సందర్భసుందరముగా ననుసంధించినాఁడిచ్చట.పళని పద్యములో. 'నల్లందులకు జొచ్చి' యను ప్రయోగము ససారస్యమే గాని యదియు నాయకు నుచ్ఛిష్టమే. (చూ. స. రా సా. 117).

2. 'కాంత లిట్టుల రా నీక అంతు సేయ
నీటిచిమ్ముల కళుకక నిలుచు గంధ
సింధురం బన నిలఁబడి శ్రీధరుండు
పలికె వారలఁ గని నయభయము లమర'-(106 స-రా॥ సా॥)
'చెలిచెలు లిట్లు చేరి...రవ్వలిడఁగాఁగని శ్రీహరి యాటపోటుల
గలఁగని గంధసింధుర మనంగఁ దొలంగక నిల్చి యి ట్లనున్.'
—(ము ప-రా. సా॥ IV 16)

ఇందు ఛందస్సు మాఱినది గాని గంధ సింధుర మట్లనే యున్నది

3. సుదతి యిసుమంత కడకంటఁ జూచినంత
నింత అంతులు సేతురా యింతులార
మీరు నా మాట పదముల మీఁద వ్రాలి
కలయఁ గలయించి సుకృతంబు గట్టుకొనరె. స-రా॥ సాం॥ 107

సుదతి యిసుమంత కడకంటఁ జూచినంత
నింత అంతులు చేతురా యింతులార
అలుక దీఱంగ దొరసాని కమరఁ బలికి
చెలిమి యొనరించి సుకృతంబుఁ జెందుఁ డనిన'
(ము-ప- రా॥ సా॥ IV 17)

ఇందు పూర్వార్థము లోకటే మోస్తరు. ఉత్తరార్ధమున నున్న సముఖ ముఖ్య స్వారస్యము పళనిపద్యమునకు రాలేదు.

4. ఇందు బింబాస్య నవ్వుల కెంచి చూడఁ
జంద్రికిరణవిలాసంబు సహజ మయ్యె,
నింతినునుగవ్వుకొప్పున కెంచి చూడఁ

జంద్రకిరణ విలాసంబు సహజ మయ్యె—(స॰ రా॥ సా॥ 97)
'ఇందుబింబాస్య చిఱునవ్వు కెంచి చూడఁ
జంద్ర కిరణ విలాసంబు సహజ మయ్యె
నింతినునుగొప్పుకప్పున కెంచి చూడఁ
గాలమేఘంబు సరిసాటి గాదనంగ- (ము-ప-రా॥ సా॥ III 153)

ఇట పళని పద్యమున నాలవ పాదము పూర్తిగా మాఱిపోయినది. ఆమెకు సముఖము పద్యములోని సభంగ శ్లేష యర్థము కాలేదేమో! ముద్దుపళనిగ్రంథము ముద్రిత ప్రతులు మఱి రెండిటఁ బై పద్యపు టుత్తరార్థమునకు మాత్రము 'తీవబోడి కనుల తీ రెంచి చూచిన, జలజపత్రవితతి సమము గాదు'అను పాఠాంతరము గన్పించుచున్నది. కాని యది యొక దోపుడుపుల్ల. పద్యపూర్వార్థము తేటగీతిలో నున్నది. పాఠాంతర మాటవెలఁది. కావున నది యపరిగ్రాహ్యము.

5. అపుడు వచ్చుట రాధ కంసారిరాక
చిలుక చే విని తన వద్ది చెలులఁ బిలిచి
వెన్నుఁ డిట కేఁగుదెంచిన విడువ వలదు
వాకిటనె నిల్పుఁ డని చెప్పి పనిచె నంత—స॰ రా॥ సా॥ 1.1

ఇటులఁ జనుదెంచు హరిరాక యెఱిఁగి చిలుక
చెప్ప విని రాధ తన యొద్ది చెలులఁ బిలిచి
శౌరి యిట వచ్చె నని నింటి సరగ వాని (మారలతని-పా)
విడక నిల్పుఁడు మోసోట మిడక యుంచె—
ము. ప- రా. సా. IV -5

6. ఇటుల నాడిన మాటల కిముడ్కఁ బలికి
రాజసము మీఱఁగా యదురాజమౌళి
బలిమి జాలుముల సందడుల్ దొలఁగఁ ద్రోచి
చొరవఁ జేసుక లోపలఁ జొచ్చు వేళ—స॰ రా॥ సా॥ 104.

అను సఖీమణి వాక్యము లాలకించి
బలిమి జాలుములు విలసిల్ల బలసి చౌరవఁ
జేసి చూచెద ననుచు నా శ్రీధరుండు
శీవి చెలగంగ లోఁ జొచ్చి పోవఁ గాంచి—ము. ప. రా॥ సా॥
IV 13.

7. ఈ వైన మానాఁటి కెటు పోయెనో యని
చెప్పి కరంబులు విప్పువారు—స. రా। సా॥ 109
ఈ బుద్ధి యానాఁడె యెందుఁ బోయె నటంచు
విడనాడి చేతులు విచ్చె నొక తె—ము. ప. రా। సా॥ IV 18

పై యుదాహరణములలో నాఁడాడ మాటలే మాఱినవి కాని భావముల బండారము బయటపడుచునే యున్నది. 'ఈవైన'మిత్యాది స్థలములలో మూలగ్రంథము సొగసులు కొన్ని ముద్దుపళని గ్రంథమునకు రాలేదు. ఇక్కడే మఱొక్క మాట; ఆమె వెలిదిండ్ల, శేషము వేంకటపతులను గూడ పలుకరింపక విడువ లేదు. (చల్లకు వచ్చి ముంత దాఁచ నేల యని కాఁబోలు). ఇఁక సముఖములో రాయబార మెందులకు? వెంకటకృష్ణప్పయుఁ గవిత్వమున శేషముతో వియ్య మందినవాఁడే. అసలు వారిరువురు నాప్తసఖులు (చూ. అహల్యాసంక్రందనము-అవతారిక). ఆ వియ్య మహల్యాసంక్రందనమున నెక్కువ. రాధికాసాంత్వనమున నొక్కపోకడ.

తడవుఁ జూచిన దృష్టి తాఁకునో యని వాని
మను మోముఁ గనులారఁగనఁగ నైతి
గబ్బి గుబ్బలు సోఁకఁ గందునో యని వానిఁ
గలసి నా మనసారఁ గలయ నైతి—స రా॥సా॥ 12
తడవు చూచిన దృష్టి తాఁకు నంచని వాని
సొగ సెల్లఁ దప్పక చూడ వెఱతు
మెఱున గుబ్బ లదిమి గ్రుచ్చఁనఁ గందు నని వాని
లేఁత మేనును గాఁగిలింప వెఱతు— తా. శ- IV - 42

(మూ. ము, ప - రా॥ సా॥ II—116 కూడ-తిమ్మన కృత్యను కృతులును గలవు. అవి స్థలాంతరమునఁ జూపఁబడినవి).

అన్నట్లు తాళ్ళపాక తిమ్మక్క యొకమూఁడు ముక్కలు వాఁడుకొన్నాఁడని యీమధ్య నొక యమ్మక్కగారు చేమకూర నెత్తిపై నొక యభాండ మెత్తినారు; అది యొక మిషగాఁ బురుషకవుల నెల్లఁ దూర్పారఁబట్టినారు. మఱి దీని కేమందురో? దానిమాట కేమిగాని, సముఖము వాని కృతి నెంత యనుకరించినను ముద్దుపళని కృతికి దాని ప్రత్యేకత దానికున్నది. ఆమె తక్కువ తిన్నదామఱి? ప్రతాపసింహుని ప్రాపకమున శృంగారరసపు పరిహద్దులు చూచినది, కవితా భరత గంధర్వాది కళల కిటుకులు కనుఁగొన్నది. శతపద్యపరిమితమైన సముఖము కృతిని గ్రహించి, కించిదూనముగా నాలువందల గ్రంథము నుదయూరుచేసినది. తప్పక తదుపజ్ఞమైన గ్రంథమును రసికప్రశంసనీయమే. సముఖము గ్రంథములోనప్పుడే 'యిళ' సుద్దికొద్దిగాఁ బుట్టియున్నను నా ప్రతినాయిక పాత్రీకరణమునఁ జిత్రలేఖనపుఁ జమకుల నతిమాత్రమనోజ్ఞముగాఁ బ్రదర్శించినది పళని. సముఖముకంటె నెక్కువగా శృంగారరస రహస్యముల నూదంటు పనితనమునఁ దిమ్మనగారి యొరవడిని, పలుకుఁబళ్ళ మెలఁకువలలోఁ జేమకూరపాకమును సమర్థించినది. నాఁటికవుల కది యొక పరిపాటి.

సముఖము కృతి యేకాశ్వాస ప్రబంధము. కవి దీనినిఁ జాటు ప్రబంధమని పేర్కొనినాఁడు. గ్రంథాంతగద్యలో. పూర్వలాక్షణికు లుదాహరణ ముక్తకాది కావ్యభేద ములనే కాని యిట్టినిబద్ధ కావ్యములను జాటుప్రబంధములుగాఁ బేర్కొన

లేదు. కాని చాటుశబ్దమునకుఁ బ్రియోక్తియను నర్థముండుట చేతనో, ప్రబంధప్రక్రియ కంగభూతములగు నష్టాదశవర్ణనలిందు పరిహరింపఁబడుటచేతనో, అపగతసర్గ ముపకావ్య మను నాలంకారిక వచనముండుటచేతనో రసికప్రియము, రసప్రధానము, నేకాశ్వాసము నగు నీప్రబంధము చాటుప్రబంధమైనది. కవి దృష్టిలో. అంతకుముందు నాఁటి విజయరాఘవ నాయకాదులును దమ యక్షగాన నాటకములను జాటుకావ్యము లని పేర్కొనుటయు నట్టి దృష్టితోనే యనుకొందును. వెనుకటికి శ్రీవేటూరి ప్రభాకరులు దీని నేకాశ్వాస క్షుద్రప్రబంధ మనిరి. కాని యందు నిరసన లేదనుకొందును. కావ్యాలంకారసంగ్రహ కర్త చాటుప్రబంధముల నుదాహరించినచోట క్షుద్రప్రబంధము లను బర్యాయముగా వాడెను. క్షుద్రశబ్ద మిట నల్పార్థమునఁ బ్రయుక్తము. శృంగారము నరిగించుకోలేని వారి కెవరికో యన్యార్థమున నిది క్షుద్రప్రబంధ మనిపింపవచ్చును. కాని దీనిని జాటుప్రబంధమనుటయే సమంజసము.

ఇందు సుప్రసిద్ధము సువిశాలము నైన రాధాకృష్ణుల ప్రణయేతిహాసమున నేకదేశమగు ఘట్టమును గ్రహించినాఁడు కవి- రాధ పరకీయగాఁ జెప్పఁబడకపోయినను అత్తవాని పేర్కొనఁబడినది. సత్యభామయే ప్రతినాయికయైనను నామె పాత్ర రూపుకట్టలేదు. ఆమె ప్రత్యేకతయు రాధికనే యాశ్రయించినది. ఆ సందర్భమునఁ దిమ్మనగారి పోకడలు బోలె డను కరింపఁబడినవి.

ఉదా :—

1. 'అమ్మాయేమని చెప్పుదు — పారిజాత॥ I-75
'తెలవా యేమని చెప్పుదు — రా॥ సా॥ 26

2. ఏమేమీ కలహాళనుండచటికై యేతెంచి
యిట్లాడెవా - పారి॥ I-82
'ఏమేమీ వెలపింత లేకనె భళాహేమాంగి
యిట్లాడెవా—రాధి॥ 33

3. 'మాసిన చీరఁగట్టుకొని ...' పారి॥ I-99
'జడవేఁగ వదలించి...' రాధి॥ 77

4. వెడ వెడఁ గన్నుమూయుఁ గనువిచ్చు...పారి॥ I-101
'ఊలుకును వెచ్చనూర్పుఁగడు నుస్సురనుఁ... రాధి॥ 78,

ఇఁకఁ 'బికస్వరంబు'తో నేద్చుట, "రాయను వింతపుట్టి నదిరాయను" నిట్టివి సర్వప్రబంధసామాన్యములైనవే యిందు నుగలవు. రాధయుఁ "జిలువకోమలి"యైనది. సవతి "నరకాలఁ బెట్టి నేలరాయకున్నను నాపేరు రాధగాదు" అని ప్రతినఁ బట్టినది. అయినను ముక్కుతిమ్మన, ముద్దుపళనుల నాయికలవలె నాయకునిపై నెడమకాలి నెత్తలేదు. మఱియు గతానుగతిక మగు ప్రబంధధోరణికి నీకావ్యమునకు నొక యంతరము గలదు. ఆవర్ణనల యూర్ణనాభస్వభావముగాని, యనుప్రాసల యట్టహాసములుగాని యిందులేవు. పురవర్ణనాదులులేవు సరి కదా విరహావర్ణనల సందర్భమునను జందోపాలంభాదులు పరిహారింపఁబడినవి. కాని, చేసినతప్పు చెప్పకతప్పదు, చేయరాని వర్ణనయొకటి చేసినాఁడు కవి, అదియు సుదీర్ఘముగా—

రెండుసీసములు (98 & 99). అందు "శృంగార యూపస క్షీరాబ్ధికనుమను" అను పద్యము ముద్దుపళని గ్రంథముద్రిత ప్రతులలోఁ గొన్నిటనున్నది, కొన్నిటలేదు. రెండవపద్య మెందునులేదు. దీనిఁబట్టిచూడఁగా, పళని యాపద్యములఁ బరిహరించెననియే తోఁచుచున్నది. అది యథార్థమేయైనచో, గ్రుడ్డిలోమెల్ల, ఆమె యుచితజ్ఞత కది కొంత యూపిరి. అసలు విజయనగర ప్రబంధములందు విప్రలంభశృంగారము, దక్షిణాంధ్రప్రబంధములందు సంభోగశృంగారమును ప్రాచుర్యము వహించినవి. అది యుగధర్మము.

సముఖముది జాతీయమైన నుడిగారపు నునుపుదేఱిన రచన. అతని పలుకుఁబళ్లకుఁ గొన్నిమచ్చులు.

కనులఁ గప్పుక (23) ; దొంతర ముద్దులు (30), గురుసు పైసరములు (30), మానిసినిఁ జేసినందుకు (41), నంగనాచి (45), రుద్రాక్షపిల్లి (45), పాల మెఱుంగని నిన్నటివళికె పడుచు (49,) తన్నుం దనమట్టు నెఱుఁగు (54), నమ్మినానఁ బోసికొనిమె (59), పదింబదియుగాను (60), తప్పుతంటలకు (62), వలపు వడ్డికిఁ బాఱన్ (114).

సామెతలు :—నిన్నఁగుప్పయునేఁ డాళ్లు (36), వ్రేలు వాచిన ఱోలంత పెరిఁగె ననిన, ఱోలువాచిన నది యెంతపోలు (39), అల్పునకుఁ గల్మివచ్చిన నర్ధరాత్రి, గొడుగుతెమ్మన్న కతగాను (52), కుట్టదేలుఁ, కుట్టతున్నఁ గుమ్మర బూచి (62), తిరిపెం బెత్తేవానికిఁ బెరుగుంగూడేమి ప్రాఁతి (64). ఎల్లవారికి శకునంబు తెలుఁగఁ బలికి, బల్లి తాఁబోయి తొట్టిలోఁబడినరీతి (72), తగిలెనా తగిలెను, తప్పెనా తప్పెను, నాతి శెట్టివాని చేతిఱాయి (59).

ఇట్టివింక నుగలవు. సాభిప్రాయములైన ప్రయోగములు నొకకొన్ని కలవు.

ఉదా :— 1. శ్రీకృష్ణునిఁ దోడితెమ్మని రాధ పంపిన చిలుక పుల్లయ వేసుపరము చేసికొనివచ్చినది. తదుపమానము:—

'హరు నదుటి కంటి మంటల నంటు బెదరి
తుల్లి రాతును బడవైచి వెళ్లివచ్చు
తీమవిలుకాని సాంబ్రాణి తేజి' (19).

2. కృష్ణుఁడు రాఁడు; రాధకుఁగూరిమిపోదు. 'అత్తకోక తొలఁగినటు' లున్నదఁట యాసందర్భము. అత్త సరుదు కోదు; సరుదుకొమ్మని యల్లుఁడు చెప్పలేఁడు (46) (ద్రావిడ భాషలో 'అత్తగారికచ్చ' యనునర్థముగల లోకోక్తి కలదఁట).

3. రాధాపదాక్రాంతుఁడైన కృష్ణు నామె యదొక గమ్మత్తుగా లేవనెత్తినదట ఆ 'యెత్తినపట్టుపిడక' లేచినాఁడఁట యా రసజగత్సమ్రాట్టు (116 .

ఇట్టి ప్రయోగవైచిత్రి సముఖమునకే చెల్లినది. ఆస్వా రస్యరహస్యాభిజ్ఞత ముద్దుపళనికే చెల్లినది. సముఖము ప్రయో గములలో నింకొక విలక్షణతయుఁగలదు. గుట్టుబొయ్యాని, చూచేరు, మోవాని (మోవి+అని), నడిచే, నవ్వేటి, చేసుక, వద్ది మొదలగునవి. ఆప్రయోగము లాయుగసహజములు. 'అచ్చుత' శబ్ద మొకటి ప్రాసఘటితముగా నిందుఁ గన్ప

ట్టుచున్నది. అదియు నాఁటి యపరూపవికృతివిశిష్టతలలో నొకటి(చూ॰ విజయరాఘవుని రఘునాథ నాయకాభ్యుదయము). ఆకవులకు వ్యాకరణము రాదనికాదు, వారు మహాకవులనికాదు, కాని వారికావ్యములందప్రయత్నముగనో, యభినివేశపూర్వకముగనో దొరలిన వా ప్రయోగములు. అంతే; అదియొక విలక్షణత! సముఖము ప్రయోగములు రసాపకర్షకములు కాలే దనియే చెప్పవచ్చును.

రసికశేఖరుఁడగు విజయరంగనికొలువు. దక్షిణాంధ్రయుగ శ్రీనాథుఁడగు శేషము వేంకటపతి స్నేహము, తిమ్మనగారి యొరవడి, చేమకూర పలుకుఁబడి సముఖము నొక సరస కవిగాఁజేసినవి. రాధికాసాంత్వనము, అహల్యాసంక్రందనము మనకు దక్కినవి. ఉభయత్ర భావబాంధవ మున్నను శైలీభేదము గన్పట్టుచున్నది. మొదటిదానిలోఁ దెలుఁగుపొలుపును, రెండవ దానిలో సంస్కృతప్రౌఢియు నెక్కుడు. అహల్యాసంక్రందనమే యతని కవిప్రథకు మూలకందమైనను దాని కీలక మీ చిన్ని కృతి యైన రాధికాసాంత్వనమే

ఆంధ్రవిశ్వకళాపరిషత్ -
పరిశోధనశాఖ, వాల్తేరు.
1-అక్టోబరు, 1953

యస్వీ జోగారావు
బి. యే. (ఆనర్సు).

గ్రంథ ప్రచురణ.

ఈప్రచురణకు మూలము : ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులోని సం. 177 రు గల తాళపత్త్రప్రతి. లేఖకుఁడు తంజాపూరికవి వేంకటస్వామి నాయకుఁడు. అతఁడు వ్రాసినది కీలక మార్గశీర్ష మున. ప్రతిస్థితియు, లేఖనవై ఖరియు బాగుగనే యున్నవి. కాని వ్రాఁత తప్పులు లేకపోలేదు. అవి యీ దిగువ నుదాహరింపఁబడిన ముద్దుపళని ముద్రితప్రతులను సంప్రతించి సవరించితిని.

1. తిరుక్కూడియూరు కృష్ణారావుగారిచే—
   శ్రీధామ ముద్రాక్షరశాల ప్రచురణ— (1887 క్రీ. శ.)
2. ఎద్దనపూడి చెంచురామయ్యగారిచే—
   శ్రీ పారిజాత ముద్రాక్షరశాల మదరాసు (1908)
3. కె. జి. మూర్తి, శృంగార గ్రంథమండలి,
   మచిలీ పట్టణము— [1936]
4. శ్రీ సత్యనారాయణ పబ్లిషింగ్ హౌస్,
   రాజమండ్రి — [?]
5. వావిళ్ల రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్.
   మదరాసు — (1950)

పై వానిలో 1,2 ప్రతులొక్కమాదిరిగను, 3,4 ప్రతులొక్కమాదిరిగను నున్నవి. ముద్రితప్రతులలో నవపాఠము లున్నచోట్ల మూలప్రతిపాఠములే స్వీకరింపఁబడినవి. ముద్రిత ప్రతుల కతీత మైన చోట్ల నున్న లేఖకప్రమాదము లర్థానుగుణముగా సరిచేయఁబడినవి. పాఠాంతరములు పుటల కడుగునఁ జుక్కగుర్తులతోడను జూపబఁడినవి, గ్రంథపాతములు ముద్రితప్రతుల సాహాయ్యమునఁ గుండలీకరణములలోఁ బూరింపబడినవి.

చెన్నపుర ప్రాచ్యలిఖితపుస్తకభాండాగారమున నం R. 28 రు గల తాళపత్త్రప్రతి యొకటి కలదు. అదియు సముఖము రాధికాసాంత్వనమే. కాని యందలి వ్రాత యొక్క తీరు, తప్పులున్నవి, శైథిల్యము గలదు, గ్రంథపాతములు నెడ నెడఁ గలవు. అచ్చటనే నం 199 రు కాగితపుఁ బ్రతియు నొక్కటి కలదు; కాని దాని మాతృక పై శిథిలతాళపత్త్రప్రతియే. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు ప్రతియే మేల్తరమైనది.

నాకీ గ్రంథ పరిష్కరణోద్యమమునఁ దోడ్పడిన యాంధ్రసాహిత్యపరిషత్కార్యదర్శి శ్రీ చతుర్వేదుల సత్యనారాయణశాస్త్రిగారికిని, మేనేజరు శ్రీ వద్దిపర్తి చలపతిరావుగారికిని, దక్కిన పారిషదులకును గృతజ్ఞుఁడను.

అభినవముగ నాంధ్రరాష్ట్రప్రభుత్వశుభోదయమైనది. ఇఁకనైన నిట్టి యమూల్య గ్రంథజాలము నాంధ్రప్రజకం దిచ్చు పరిషత్తువారి పూనిక నగ్గించి, ధనాభావముచే వెనుకపడి యున్న పరిషత్తునకు శుభాక్షతలుగా విరాళముల నిచ్చి ప్రోత్సహించి, తద్గ్రంథభాండాగారమునఁ దాళపత్త్రితనుకార్శ్యముతో ననూర్యంపశ్యలై పడియున్న కావ్యసుందరులను జూచుట కాంధ్రసాహిత్యసత్యవ్రతులు నోచుకొందురుగాక.

'యస్వీ'

రాధికాసాంత్వనము

సముఖము వేంకట కృష్ణప్పనాయకుడు.

క. శ్రీ రాధామణిలోలా
ధారాధరనీలనీల దైత్యవిఫాలా
వారిధిశయన సుశీలా
శ్రీ రాజదురోవిశాల శ్రీ గోపాలా. 1

చ. వెలయు నభీష్ట మి మ్మనుచు
వేంకటకృష్ణనృపాలశేఖరుం
డిల రసికావతంసులకు
హృద్యముగా మృదుమాధురీరసా
కలితచమత్క్రియాకలన
గల్పనగా రచియింప నొప్పు ని
శ్చలమగు రాధికారమణి
సాంత్వనముం గృతి సల్పమం చనెన్. 2

గీ. అవధరింపుము స్వామి దివ్యగుణభూమి
యని పరీక్షి న్మహారాజుఁ గని శుకుండు
వినయసంభ్రమభయభక్తు లినుమడింప
నవలి వృత్తాంత మి ట్లని యానతిచ్చె. 3

క. ఇంబై వనరుహజావా
సంబై ద్విజరాజవైశ్యజననివహంబై
డంబై తగు బహుబలసే
వ్యంబై ద్వారకపురంబు హరిధామంబై. 4

గీ. అచట నెప్పుడుఁ గాపుర మై వసించు
దేవదేవుండు శ్రీకృష్ణదేవుఁ డగుచు
రాధికాసత్యభామలు రాజసమునఁ
బ్రేమఁ గొలువంగ జగదభిరాముఁ డగుచు. 5

గీ. ఇట్టు లుండంగ నత్తవా రేగుదెంచి
దేవకితనయు సత్యను భావ మలరఁ
దోడుకొని పోవ వారలఁ ద్రోవఁ బనిచి
రాధ తన కేళికామందిరమ్ముఁ జేరి. 6

వ. చిలుకం గని

క. అచ్చట నడిచే వింతలు
ముచ్చట లెల్లయును దెలిసి ముద్దులు గులుకన్
అచ్చుతుని దోడి తెమ్మని
యచ్చిలుకను బనిచి రాధ యలమటపడఁగన్. 8

చ. చిలుకవజీరుఁ డత్తటిని
జిందఱ వందఱ సేతు నంచు నా
చిలుకలకొల్కి పై, గదిసి
చివ్వల రవ్వ లిడంగ జాతిపెం
♦జిలుకులకోరికోల లటు
చెండెను దుమ్మెదనారి మ్రోయఁగాఁ
గలికి మెఱుంగుగుబ్బలను
ఖంగు ఖణేలు ఖచిక్కు రింగనన్. 9

♦ చిలుకులకోరి } దుష్కంటక శరము
చిలుకుటమ్ము } చిలుకము ఆంధ్రవాచస్పత్యము

క. ఇ ట్లేసిన మది ఝల్లనఁ
బ ట్లెల్లను సడలి రాధ భయ మందుచుఁ దా
నిట్లని పలుకఁదొడంగెఁ
*బొట్లంబై చుట్టుముందు పొలఁతులతోడన్. 10

ఉ. శౌరిని బిల్వఁగాఁ జనిన
చక్కని కీర మ దేల రాదొ, యే
దారిని జన్న దో నడుమఁ
దాఁటెనొ చేరెనొ లేదొ గోపికా
జారునిఁ గానదో కనెనొ
చక్కగ నా వెత విన్నవించెనో
సారెకు; లేక శౌరినుడి
చక్కెరయుక్కెఱ మెక్కి చొక్కెనో. 11

సీ. తడవు చూచిన దృష్టి దాకునో యని వాని
నునుమోము గనులారఁ గనఁగనైతి
గబ్బి గుబ్బలు సోఁకఁ గందునో యని వానిఁ
గదిసి నా మనసారఁ గలియనైతిఁ
(గదియ నొక్కిన నేడఁ గందునో యని వాని
యధరంబుఁ దనివార నాననైతిఁ)
(దడవు చేసిన మేను బడలునో యని వానిఁ
జెలఁగి నా మనసారఁ గలియనైతి)

* పొట్లము = గుంపు — శబ్దరత్నాకరము

గీ. నొచ్చు నం చని చెక్కిలి నొక్క నైతి
నలుగు నని మేనుగౌఁగిట నలమ నైతి
నందసుతుఁ బ్రేమ సత మని నమ్మి యుంటి
నిప్పు డీ రీతి నడచు నం చెన్న నైతి. 12

సీ. తాను నా మోవాని తనమోవి బదు లిచ్చి
తెలవ నీదు ఋణంబు దీర్చె నను
నేను బైకొనఁ గాను తాను బైకొని యేలి
యింతి యీడుకు నీడు నిదిగో నను
నేను ముద్దిడఁగాను తాను ముద్దిడికొని
మదిరాక్షి బదులుకు బదు లి దను
నేను జెక్కిలి నొక్కఁ దాను జెక్కిలి నొక్కి
చెలియ మేలుకు మేలు చేసి తను

గీ. గడియ గడియకు నొక వింత గడనసేయు
వేళ వేళకు నొక్కొక్క లీల నుండుఁ
బార మెఱుఁగని ముద్దుల శౌరిచిన్నె
లెన్ని యె న్నని తలపోతు నెట్లు నైతు. 13

క. ఆ మాలిమి యా తాలిమి
యా మేలిమి యా వినోద మా గళరవముల్
ఆ మాటలు నా సీటులు
నా మీటులు నాటపాట లతనికె చెల్లుఁ. 14

సీ. మదహ స్తిపై నెక్కి; మావటీ ల్గాలువంగ
విచ్చులవిడిఁ జొచ్చి వచ్చునటుల
సాంబ్రాణి తేజిపై; సాహిణీ ల్వాగడంగఁ
బట్టాను జేపట్టి వచ్చునటుల

పే టందలమ్మున[1]; విచ్చుకత్తులవారు
మెచ్చఁగా దులదుల వచ్చునటుల
గిలుకుపావలు మెట్టి; చెలికాండ్రు వెంటరాఁ
బావురంబును బూని వచ్చునటుల

గీ. పడతు లిరువంకఁ దెలనాకుమడుపు లీయఁ
గొనుచుఁ బెండెము ఘలుఘల్లు రనఁగ నాదు
పడుకటిలు సేరఁగా శౌరి వచ్చుదారి
తోఁచునే గాని మఱియేమి తోఁచలేదు. 15

సీ. కురు లంటఁగా రాకు గట్టు బొయ్యార్య నఁ
జీకాకుగాఁ దీసి చిక్కువఱచుఁ
గెమ్మోవి నొక్కకు గేలిసేయుదు రనఁ
గసిమీఱఁ బలుమొనగంటు సేయు
వలుదగుబ్బలు ముట్టవలదు నవ్వే రనఁ
గ్రొత్త నెత్తురు గ్రమ్మ గోరు లుంచు
సరగఁ బో వలె నింకఁ బరులు చూచెద రన
జాముల తరబళ్లు జాగు సేయుఁ

గీ. బలుకవ ద్దనఁ బావురా పలుకు పలుకు
నత్త నేఁగాన యనఁ బ్రీతి హత్తె నను
నట్టి నా ప్రాణవిభుఁ బాసి యకట మేను
జీవములు పోక యల్లాడె సిగ్గు లేక. 16

1. పేటందలమ్మున—అని. తా. ప. ప్ర.

సీ. విభుని: బాసితి నంచు విని సంతసం బందు
తోయజాక్షులకొమ్మ ద్రొక్కు నటుల
హామిక ప్రుక్కెనా యనుచుఁ దలాడించు
మించుఁబోణుల తల ల్మొట్టి నటుల
హరి రాధ నేలుట యది యొక కథ యను
కొమ్మలనాలిక ల్గోసి నటుల
కరఁగు న న్గను గొని కనుగీఁటి నవ్వేటి
మోహనాంగుల కన్నుఁ బొడిచి నటుల

గీ. మాధవుని జేరి సామి ర మ్మనుచుఁ జీరి
గెలిచి యొనగూర్చి నిండుఁ గౌఁగిటను జేర్చి
దయలు దయివాఱ యెడఁజేని తాప మాఱ
మేలిమిని గూడఁ గలదె యీ మేనితోడ. 17

వ. అని యిటుల జవరాలు విరాళిం జెందు సమయంబున. 18

గీ. హరునుదుటి కంటిమంటల నంటి బెదరి
త్రుళ్లి రాతును బడవైచి వెళ్లివచ్చు
తియ్యవిలుకాని సాంబ్రాణి తేజి యనఁగ
గగనమార్గంబునను దోఁచెఁ గలికిచిలుక

క. ఇటు లేతెంచిన చిలుకం
గుటిలాలక లేచి చూచి కులుకుచుఁ జిలుకా
యిటు రమ్మ ర మ్మటం చన
దిటవున ముంజేత వ్రాలె దీనత దోఁప౯. 20

గీ. అటులు ముంజేతిపై వ్రాలినట్టి ముద్దుఁ
జిలుక నటుదుఃవ్వి చిలుకలకొలికి పలికె
మోవి గంపింప ముక్కుఱముత్య మదరఁ
గప్పుతావియు గుప్పునఁ గప్పుకొనఁగ. 21

ఉ. దేవకిచిన్నికట్టి వసు
దేవునికూన యశోదపట్టి నా
దేవుఁడు నందుకందు బల
దేవుని తమ్ముఁడు గోపగోపికా
జీవనజీవనంబు యదు
సింహము శౌరి కిరీటిబావ శ్రీ
దేవియనుంగుజోడు వస
తి న్వసియింపఁగఁ గంటె కీరమా. 22

సీ. చుఱుకు చూచినఁ గందు సుకుమారు నెమ్మేను
విరహజ్వరంబున సొరుగకుండ
నిట్టూర్పు లోర్వని నీలవర్ణునిపైన
సోమరివలిగాలి సోఁకకుండఁ
జనుములుకుల్ లాగని శౌరివక్షంబున
విరిశరంబులు చాల నోరయకుండ
మణితము ల్వినలేని మాధవు వీనుల
స్మరచాపటంకృతు ల్నెరయకుండ

గీ. నెన్నుఁ డిటువంటి కడగండ్ల నెఱుఁగనట్టి
విభుఁడు వెన్నెలచిచ్చులో వేఁగకుండ
కనులఁ గప్పక నాసామి మన సెఱింగి
సరసు నెనయునె కీరమా సత్యభామ. 23

గీ. ఎంత వేడిన బదు లాడ వేమి చిలుక
కాలగతు లెట్టు లున్నవో గడచినాము
కాఁగలవి కాక మానవు గాక తెలుపు
చల్ల గొన వచ్చి ముంత దాఁచంగ నేల. 24

వ. అనిన విని చిలుక యిట్లనియె. 25

క. తెలివా యే మని చెప్పుదు
హరి యున్న గృహంబుఁ జేరి యటు చూతుఁ గదా
సురతోద్యుక్తుల సత్యా
మురహరులం జూచి ఖేదమోదములయ్యెన్. 26

వ. అది యెట్లంటి వనిన. 27

సీ. పన్నీటి మేరువుల్ బాగాలతట్టలు
కలపంపుగిన్నెలు గందవొళ్లు
ముడిపూల పొట్లముల్ పునుఁగుఁగరాటముల్
జవ్వాజిగిండ్లు ద్రాక్షారసంబు
అద్దముల్ సొమ్ములు నత్తరుచెంబులు
కుంకుమపింగాండ్లు గుసుమతతులు
కపురంపుఁ గ్రోవులు గస్తూరిపిణియల్
గట్టువర్గంబులుఁ జుట్టుదనరఁ

గీ. జలువచప్పరకోళ్ల మంచమ్ములోనఁ
జెంపబిల్లలుఁ దలగడల్ చెలఁగుదిండ్లు
బటువు లొరుగులు గల పూలపాన్పుమీఁదఁ
దమకమున సత్య హరియును దగఁబెనంగి. 28

సీ. కొసరుపల్కులఁ బమ్మి గోటికత్తులఁ జిమ్మి
కాసెలోఁ జెయి వేసి కదియఁదీసి
కర్ణాతు[1] లాగించి కౌఁగిట బిగియించి
సరిబిత్తగఁల నొత్తి సాగనెత్తి

---

1. కర్ణాతు=కన్నాత. మల్లయుద్ధములో నొక విన్నాణము—
శుద్ధాంధ్రపదపారిజాతము. లక్ష్మీనారాయణ నిఘంటువు.

కల్లంబు[1]నకు వచ్చి కలికి యౌరా యని మెచ్చి
మెఱుఁగుఁజెక్కిలి గొట్టి కురులు పట్టి
తొడగంబముల నాని తోపునూకులఁ బూని
సందు చేసుక నొక్కి చాల దక్కి

గీ. యదలుపులుఁ పొగడికలును నెయ్యంపుఁ దిట్లు
గళరవంబులు దుడుకులుఁ జెలఁగ సత్య
మాధవుండును గడిదేఱి మరునిసాము
చేసి చెలరేగి నెఱిహాయిఁ జెంది మఱియు. 29

సీ. కిలకిలనవ్వులు గిలిగింతలును బంధ
భేదపు రవములు వింతవగలు
పావురాపలుకులు వాతెఱనొక్కులు
చిగురుమకారముల్ జిలుఁగుఁదిట్లు
దురుసు పైసరములు దొంతరముద్దులు
బిగికౌఁగిలింతలు బేరజములు
కొనగోటిమీఁటులు గోరింపులుబుకులు
కొసరుఁగన్బొమముల్లు కులుచసన్న

గీ. తార సేబాసు మేలు చల్లారె బాప
అహహా తడబడ కెడ మీకు నాయె నాయె
విడకు విడువకు నడు మని నుడువు లపుడు
చెల్లఁబో యేమి చెప్పుదుఁ గొల్లకొల్ల. 30

1. కల్లము —— మల్లబంధవిశేషము (శ. ర).

క. నానా విభవాకరమై
మానసనంజాతజాతమహిమార్ణవమై
కైనికతరమై[1] యాసుఖ
మానంద బ్రహ్మమైన హరి యేమఱచెన్. 31

చ. పరవశుఁడైన శౌరిఁ గని
పంకజలోచన రాధికామణిం
దొలఁగు మటంచు వేడికొనఁ
ద్రోయక నాథుఁ డొసంగె నమ్మికల్
పురుషుల కేటి సత్యములు
పూనిక లేదవి పుణ్యమెద్ది నీ
మరు లిటు కొండలై పెరుఁగు
మాత్రమె కాని కురంగలోచనా. 32

వ. అని యిట్లాడు చిలుకను జూచి. 33

శా. ఏ మేమే వెలపింత లేకనె భళా
హేమాంగి యిట్లాడెనా
యా మాట ల్విని మంచి దం చనియెఁగా
యా ధూర్తుఁడు న్మించె హా

1. కానికతరమై-తా. ప్రి, ము. ప్ర. కాని యామాట కర్థములేదు. కైనికతరమై అని సవరణ. 'కీనము' మాహాత్మ్యము, వైచిత్ర్యము, ఆనందము, సంతోషము సంస్కృతశబ్దార్థ కల్పతరువు.

రామా యట్లనె కాని, మంచిపని మే
లామోర్ మఃత్రే మూయె నా
భామారత్నము దాను గూడి సుఖమై
వర్ధిల్లినం జాలదే. 34

సీ. మఱచెనో నా చేత మణిత్రోక్తు లన్నియుఁ
బలుక నేర్చిన నాఁటి పంజరింపు
ఎంచఁడో నా చేత నెలజంత్రిగాత్రింబు
లభ్యసించిన నాఁటి యనుసరింపు
తలఁపఁడో నా చేతఁ దగు దేసి గుజరాతి
విత మెఱింగిన నాఁటి వేఁడికోళ్లు
వీడెనో నా చేత వెడవిల్తుశాస్త్రంబు
దెలియఁ బూనిన నాఁటి తెఱవుమఱువు
గీ. గణన సేయఁడొ మరుసాము గవనములను
దాను నా చేతఁ బడిన బెత్తంపుఁ బెట్లు
బరులు గని గేరి నవ్వ దబ్బఱముురారి
మాయలకె పొంగె సత్యభామా లతాంగి. 35

గీ. నిన్నఁగుప్పయు నేఁ డాళ్లు; నెలఁత తాను
కోరి నా మీఁదనే సేసె కారుబారు[1]
ముక్కుపచ్చలు మానక మునుపె బిరుదు
♦పెచ్చు కొల తోడఁ గొట్లాడ వచ్చినట్లు. 36

---

1. కారుబారు = వ్యవహారము, తొందర, ఇబ్బంది—బ్రౌణ్యమిశ్ర భాషా నిఘంటు.

ప్రయోగాంతరము: 'కారుబారు సేయువారు గలరే ? నీవలె సాకేత నగరిని' —త్యాగరాజు

♦ పిచ్చికల—అని తా. ప. ప్ర.

గీ. మంచి పామును బాల్వోసి పెంచినట్లు
యింత దెలియని దాని నే సంతరింపఁ
దాను పెంచిన పొట్టేలు తఱిమి తఱిమి
సన్నబడు సామ్య మాయెనే చిన్ని చిలుక. 37

క. అడుకులు దిన్నం తాయెనె ?
కడుపునఁ గు ట్టెత్తు నపుడు గానీ, తా నే
కడఁ జనునో వంటయింటను
సుడివడు కుందేలు రేపె చూడుము చిలుకా. 38

గీ. పోల మెఱుంగని నిన్నటి[1] వళికె పడుచు
యింత సేసిన నేఁ జేయు నెంత కాను
వ్రేలు వాచిన ♦ జోలంత పెరిఁగె ననిన
జోలు వాచిన నది యెంత పోలు చెపుమ. 39

వ. అని మఱియుఁ జిలుకతో నిట్లనియె. 40

గీ. ఈవు చెప్పిన మాట యొక్కింత యైనఁ
జెవిని బెట్టక దాని నేఁ జేరఁ దీసి
మానిసిని జేసి నందుకు మగుడ నిపుడె
ఫలము తోడ్తోడఁ గైవసం బాయెఁ గదవె. 41

గీ. తన్ను గట్టను దారంబు తానె కొనిన
జాడ నిటు దెచ్చి గోపాలుతోడఁ గూర్చి
చాలఁ జేసిన దీనికి మేలి మెల్ల
బూదిలోఁ జేయు హోమ మై పోయెఁ గదవె. 42

---

1. వళికె=దీపము—బ్రౌ॥ మి. భా. ని. సందర్భము? Suggestion మొలికె
♦ జోలెంత జెలిఁగె ననిన — తా. ప. ప్రి. పాఠము.

గీ. చెలఁగి కాలిమెట్లు తల కెక్క చంద్రాన
నాదు క్రింది బుడుత నన్ను మించె
వెలయ గ్రుడ్డు వచ్చి పిల్లను బెదరించె
గాన్గఁ ద్రుళ్లుపెద్ద గంత మోయు 43

గీ. కాని పదరకు మింక మీఁద దాని మోము
గాన వద్దని శౌరి నాఁకట్టు కట్టి
బింకములు గూల నఱకాలఁ బెట్టి, నేల
రాయ కున్నను నా పేరు రాధ గాదు, 44

గీ. ఒదుగుచును నంగనాచి వైయున్న దీనిఁ
దొలుత రుద్రాక్షపి ల్లని తెలియ నైతిఁ
దేలు నిప్పునఁ బడకుండఁ గేల నెత్త
మీఁట కుండునె విస మెక్కి మిట్టిపడఁగ 45

గీ. నక్క యురుల లోనఁ జిక్కుకొన్న విఠానఁ
గోరి మనము చేసికొన్న కతలు
ప్రేగు లోని తీఁట విధ మాయె; ననచాదు
అత్తకోక తొలఁగి నటుల చిలుక. 46

గీ. అత్తనా రింటి కప్పుడే హరినిఁబంపఁ
దనకు గో రంత యైనను మనసు లేదు
నందు డనుపఁగఁ గని మన మందు కెల్ల
నుబికి తడ సేయ రా దని యుంటిఁ గాని. 47

వ. అని మఱియును 48

సీ. ఆశుకవిత్వంబు నల్లితేనే సరా
చిత్రప్రబంధంబు సెప్ప వలదె
పదచాళిరాగము ల్పాడితేనే సరా
హిత మొప్ప వర్ణంబు లెత్త వలదె
గోటిచేతను వీణె మీటితేనె సరా
కొంచక రాల్ గరఁగించ వలదె
అభినయ దేశ్యంబు లాడితేనె సరా
యొత్తిన బిరుదు చెల్లింప వలదె

గీ. వింత వింతగఁ గలసిన యంత సరియె
యెమ్మెకాని మనోభావ మెఱుఁగ వలదె
యేమి నేరని నిన్నఁటి యింత మొటికె
నన్ను విడనాడఁ గోరెనా చిన్నిచిలుక. 49

క. అన వినిశుక మి ట్లనియెన్
వనితా యే మందు దీని వగలో త్రుళ్లో
మినుకో గెలివో తెలివో
విను వెన్నకుఁ బండ్లు వచ్చు విత మాయెఁ గదే. 50

గీ. చూపు లోపల నొక వింత చూపుఁదళుకు
నడుపు లోపల నొక వింత నడుపుబెళుకు
నందు నునికిని నొక వింత యుండుకులుకు
వచ్చెఁ గద యమ్మ మన యిళా వనిత కిపుడు. 51

గీ. లేని పట్టింపు లెల్లను బూని చాన
నేనె యెదురైన నింతైనఁ గాని చూడ
దల్పునకుఁ గల్మి వచ్చిన నర్ధరాత్రి
గొడుగు దె మ్మన్న కత గాను కోమలాంగి. 52

వ. అను కీరవాణుల కడ్డంబు వచ్చి మధురవాణియగు నొక్క విరి
బోణి మాధుపవేణి యగు దొరసానిం జూచి నెఱజాణతనం
బునం దల యూఁచి చెయి సాఁచి సమయోచితంబుగా ని
ట్లనియె. 53

క. ని న్నెఱుఁగు నెదిరి నెఱుఁగును
దన్నుం దన మట్టు నెఱుఁగు దామోదరుఁ డా
కన్నియకై నిను వేఁడెన
టన్నా మఱి శౌరి, నగరె యహాహా జనముల్ 54

గీ. తగరు కొండమీఁద దాఁకఁ గోరిన దారి
నెదిరిఁ దన్నుఁ దెలియ కింత పలికె
నింత మీఁను వచ్చి యెంత మీఁనును ద్రింగె
నువిదబుద్ధి వెనుక నుండుఁ గాదె. 55

గీ. కుట్టుఁ దేలు; కట్టు కున్నఁ గుమ్మరబూచి
త్రోసిరా జటంచుఁ జేసెఁ జెలియ
దాని వ్రేలు దీసి దాని కన్ను వొడిచి
నట్లు సేయ కున్న నడుగ రమ్మ 56

క. మును నీ విచ్చిన చనువున
నిను నిట్టుల దూల నాడె నేని న్వినుమా
తన యింటి దీప మం చని
కని ముద్దులు వెట్ట మూతి కాలక పోనే 57

క. నిన్నంటే మానిసి వై
నిన్నే వెలి సేయఁ బూనె నెలఁత బళారే
కొన్నంగడి లోనే విను
మన్నాఁడే మాఱుబేర మవునే చెలియా 58

♦గీ. మాయదారిమాట మది నిజం బని యెంచి
పొలఁతి నమ్మి నానఁబోసికొనియె
తగిలెనా తగిలెను దప్పెనా తప్పెను
నాతి వెఱ్ఱివాని చేతిరాయి. 59

గీ. పడఁతి ముసు దెల్పవా పదింబదియుఁగాను
దాని వినయంపుఁ బోకిళ్ళు తగ నెఱింగి
మానిసిని జేయ వలవదు దీనిఁ జేర్చి
తెలియు నిది మేఁకవన్నియపులి యటంచు 60

. అన విని రాధ యిట్లనియె. 61

గీ. దాని నింతయు నన నేల తగవు మాలి
తప్పుతంటల కొడఁబడు దానవారి
నన వలయుఁ గాని తెగనిండ దొనకుఁదీసి
వేయువాఁ డేయ, న మ్మేమి సేయు నమ్మ. 62

క. కలలో నైనను బాయక
కలకాలం బున్న విభుఁడు కసిగాయకు నై
పలుచన చేసె న ట న్నను
జెలియా మగవారి నెమ్మి చెడ్డది సుమ్మీ 63

♦ఈఁక తోఁక లేని శ్రీకృష్ణుమాటలు ము. ప్ర. పా॥

క. నెఱతన ముడి గిం టింటను
దిరుగుచు బతిమాలు హరికిఁ దెఱవలు కఱవా
తిరిపెం బెత్తేవానికిఁ
బెరుగుం గూ డేమి భ్రాంతి విధుబింబాస్యా. 64

గీ. నందసుతుఁడు మున్ను నా మీఁది ప్రేమచే
నొకటి సేయఁ బూసి యొకటి సేయు
* న త్తమీఁదఁ గన్ను లంగడిపైఁ జేతు
లాయె ననుచుఁ జెలియ లరసి నవ్వ. 65

సీ. కీరవాణులచేతఁ గిళ్ళాకుఁ బంపిన
శిరసా వహించు నో సరసిజాక్షి
నాతి యెవ్వతె యైన నా మేలు వేఁడినఁ
గను లెఱ్ఱసేయు నో కంబుకంఠి
ఎలమి నా కోసమై యెట్టి వారల నైనఁ
దెగనాడఁ దలఁచు నో చిగురుఁబోఁడి
యేఁ జూచి చూడక యే మాట లాడిన
మాటాడ వెఱచునో మందగమన

గీ. తడవు పై కొని వీరాయితంబు సలుపఁ
జూచి సైరింపఁ జాలఁ డో సుందరాంగి
అట్టి శౌ రిట్లు కడగండ్లు పెట్టె ననినఁ
దిరుగ బ్రతు కాస వలె నటే తెలుపు మకట. 66

సీ. ఇటు లుండు వారల కెడయికల్ వచ్చిన
దనువులు నిలుచునే యనినమాట
నిను బాసి యెట్టివారిని విలోకించినఁ
గను తాళి యుండ లే దనిన మాట

---

*అత్త నెత్తిఁ జేతు లంగడిపైఁ గన్ను ము. ప. సా.

నీ పొత్తు మాని నే నేడ భుజించిన
నాహార మింపు గా దనినమాట
యలుకువచే నీవు నవలి మో మాయినఁ
కనులకు నిదుర రా దనినమాట

గీ. కరుణ దైవాల బిగియారఁ గౌఁగిలించి
మానినీమణి వేయి జన్మాల కైన
వినుము నీ మేలు మఱువ లే నని నమాట
మఱచెనో శౌరి తగు నిళామాయ మీాఱ 67

క. అను వనితామణి పలుకులు
విని కీరం బిట్టు లనియె విమలాంగి వినే
వనజాక్షుని విత మెఱుఁగవె
కని తెల్పిన భారతంపుఁ గతక్తై పెరుఁగుఁ 68

గీ. దొరకనటువంటి రత్నంబు దొరకినట్లు
బొమ్మ్మనేగాని, దించఁడే యెమ్మె నైనఁ
గౌఁగ లెడలిఁ బ్రాణముల్ కదలు ననుచుఁ
గట్టి కాచుక యున్నాఁడు కదల నీఁడు 69

గీ. మగువ యిది గాక యిఁక నొక మాట గలదు
వినుము వలపుల దొరసాని యనెడు పేరు
దాని కిచ్చెను నిను బిల్వఁబో ననంగ
నెటులు నో రాడెనో శౌరి కెఱుఁగ వమ్మ 70

వ. అన విని చిలుకం జూచి రాధ యి ట్లనియె. 71

గీ. ఎల్లవారికి శకునంబు లెఱుఁగఁ బలికి
బల్లి తాఁ బోయి తొట్టెలోఁ బడిన రీతి
నౌకరి నని నేనె మోసపో • తిఁక నదేల
వెనుక చింతించు టెల్లను వెఱ్ఱితనము. 72

గీ. నీవు పోయిన పనికి రానీవు కొదవ;
పట్టి పల్లార్చి దేవకిపట్టి నిటకుఁ
దోడుకొనివత్తు వనుచు నీ తోడు చిలుక
న మ్మిఁకను నెమ్మనంబున నమ్మియుంటి. 73

వ. అన విని శుకం బి ట్లనియె. 74

క. తల కెక్కిన వలపున హరి
యలుకుచు దాసానుదాసుఁ డై మెలఁగంగాఁ
గలవే యిఁక నడియాసలు
కలిఁ బోసిన వెనుక నుట్టి కనుఁగొను రీతిన్. 75

వ. అనిన విని దురంత చింతాభరంబున విరహవేదనా
దోదూయమానమానసురాలై దిగ్గున బెగ్గడిల్లి. 76

సీ. జడ వేగ వదలించి ముడి పూలు విదలించి
యలజడిఁ గీల్గంటు సందగించి
జిగివల్వ సడలించి బిగిరైక నెడలించి
సగము మాసిన చీర సంఘటించి

• మోసపోతి (న్) + ఇఁక — ఇట నుత్తమ పురుషైకవచనక్రియా— 'ఇ' కార సంధివిలక్షణతయు, నిర్బిందుక సబిందుక ప్రాసయతియును గమనింపఁదగినవి.

తిలకంబు పెకలించి కలపముల్ దెరలించి
పచ్చికస్తురి తలపట్టు పెట్టి
కల సొమ్ము వెడలించి కాటుక నిరసించి
సొంపు వాసెనకట్టు సంఘటించి
యూసల నడంచి చెలులపై యూస డించి
చెఱఁగు మై నిండ ముసుఁ గిడి చీకటింట
మేని వెత లార్చి కంకట మీఁదఁ జేర్చి
పొరలె మరు లూరి చిలువరాపోలఁతిదారి. 77

చ. ఉలుకును వెచ్చ నూర్పుఁ గడు
నున్న రనుఁ దల యూచు లేచు లో
గలఁగఁబడున్ దిగుల్పడును
గానిపను ల్దలపోయు వేసరున్
గళవళ మంది కన్గొను వి
కావిక నవ్వు భయంబుఁ జెందుఁ గన్
గొలఁకుల నీరు నించు మదిఁ
గొంకు దలంకు వడంకు నెంతయున్. 78

ఉ. రా యను వింత పుట్టినది
రా యను నింతకు దట్టి గట్టినా
రా యను దాళియుంటిఁ గద
రా యను జూతువు గాని వేడ్క లే
రా యను మేలువార్త విన
రా యను నా వల పింత చేసె నా
రా యను నిన్ను దూఱ నగ
రా యను హా యదుశేఖరా యనున్ 79

చ. అనుచును బ్రజ్వరిల్లు విర
హానలకీలల మేను గంద నా
వనరుహనేత్రి యోర్వకను
వావిరి నేడ్చెఁ బికస్వరంబునన్
కనుఁగవ నిండి వెల్లువికి
కాటుక తెప్పలఁ జిల్కి చెక్కులన్
మినమిన జాతి గుబ్బచను
మిట్టల నశ్రులు జాలువాఱఁగన్. 80

శా. ఆవేళం జెలు లెల్లఁ గొల్లు మని హా
హాకారము ల్సేయుచున్
నీవే యిట్టులు ధైర్యము న్విడిచినన్
మే మెల్ల నెట్లాదుమో
వ్రేవా రెల్లరు సిగ్గునం బొగులరో
వేమారు నీ వంత నీ
కావంతం బనిలేదు వచ్చె నిదిగోఁ
గంసారి కంజాననా. 81

సీ. అల జక్కవల పెక్కువల ద్రొక్కు చల మెక్కు
నిక్కు చన్గుబ్బలుఁ స్రుక్కు నమ్మ
అనయమ్ము నునుదమ్ములను దమ్ముల నయమ్ము
గను కనుంగవ తెల్వి కలఁగు నమ్మ
తొగవిందు బిగి ముందు తనుపొందు సొగసొందు
వదనారవిందంబు వాడు నమ్మ
తులకించు బలుమించు నలయించు కళనించు
నందంపు మైఁదీఁగ కందునమ్మ

♦తొగరు వాతెఱ మేలిమి తొఱఁగు నమ్మ ♦
చిన్ని చిన్నారు ముంగురు ల్చెదరు నమ్మ
మెల్లి మెల్లంట నా యల్లు డింక వచ్చుఁ
♦గుంద వలవదు నా యాన మందయాన 82

వ. అనిన విని 83

క. తను వెల్ల ఝల్లు మనఁగా
నునుమోవి చలింప లేచి నుదురు చెమర్పన్
ఘనకేశబంధ మూఁడఁగఁ
గనుఁదమ్ములు మోడ్చి వాలెఁ గామిని మూర్ఛన్. 84

వ. అంతట నయ్యిందువదన లందఱుం గూడుకొని 85

క. ఏ మంద మేమి సేయుద
మే మందున దీరుఁ దేరు నెటు లోర్తు మయో
యే మందయాన నడుగుద
మీ మందరకుచ తెఱఁగు లిట్టివి యనుచున్. 86

క. అని పలుకుచు వెస నలుకుచు
గని తలఁకుచుఁ గనుల నశ్రుకణములు చిలుకన్
ఘనశోకమగ్న లగుచును
గనకాంగిని చుట్టు ముట్టి కాంతలు వేగన్ 87

ఉ. కోమలి సిబ్బెపు న్మెఱుఁగు
గుబ్బల జొబ్బిల నొప్పు కప్పురం
బా మరునగ్గి సోఁకి యది
యంతట భగ్గున మండ మన్మథ

♦ మెఱుఁగు వాతెఱ మేలిమి కుందునమ్మ—తా. ప. ప్ర.
♦ అసల వలవదు నా యాన మందయాన—తా. ప. ప్ర.

స్వామికి భామలుం జమురు
వత్తియు లేని నివాళిజోతు లో
సామజయానలార యని
సారెకుఁ జేతులు తట్టి యార్పఁగన్ 88

గీ. సారవంతం బగు పటీరపూరమునను
సేద దేర్చిన నొక్కింత సేద దేఱి
చెలులఁ గని రాధ వింటిరే చెలియలార
కలను గనుఁగొంటి శౌరి రాకల సనంగ. 89

సీ. తప్ప దీ మాట నా తనువు జు మ్మనిపించెఁ
జూడు జూడు మటంచుఁ జూపె నొకతె
రమణి యీ దిక్కు తోరణగౌళి పలికెని
అదె యదె విను మంచు నాడె నొకతె
వెన్నుఁ డీడకు వచ్చియున్నట్టి కనుపించెఁ
గల నిక్క మౌ నంచుఁ బలికె నొకతె
నెమ్మది యిపు డెంతో నెమ్మది యున్నది
యమ్మమ్మ యిది నిజం బనియె నొకతె
పడఁతి నీ వామనేత్రంబు పదరె నిదిగొ
కలికి నీ వామభుజము వాఁ గదలె నిదిగొ
అతివ నీ వామభాగంబు నదిరెనిదిగొ
డిగులు మాను మటంచు నా తెఱవ లనఁగ. 90

గీ. అంత నచ్చట నర్జునాహ్వాయసఖునకుఁ
జెలులు రాధిక పంచిన చిలుక యలుకఁ
చెప్పకయపోయె నని పల్కఁ జిత్తగించి
కమలనేత్రుఁడు మనము ది గ్గనఁగ లేచి. 91

సీ. రాజాస్య కీలించు రవల పావలు మాని
ధవలాక్షి యిచ్చు కైదండ మాని
కాంచనాంగులు పట్టు కరదీపికలు మాని
పడఁతులు విసరు సావడలు మాని
భామలు కొనివచ్చు బారిపల్లకి మాని
మగువలు వీచు చామరలు మాని
గీ. మరుఁడు వెంటాడ రాధపై మరులు గూడ
డిట్టతన మూడ హృదయంబు కొట్టుకాడ
మేను నసిఁగూడ సరిజోడు లేని ప్రోడ
సనియె సఖు తోడ శృంగారవనము జాడ. 92

సీ. తప్పక తను జూచి తెప్ప వేయక వచ్చు
జలజాక్షి పై దృష్టి సైత మిడక
మోహోపదేశత మోము చాచక వచ్చు
సకియ మోమున ముద్దు సైత మిడక
బహుదూరమున నుండి పైఁట విప్పక వచ్చు
చాన గుబ్బల గోరు సైత మిడక
బ్రమఁ బోఁకముడి సగ్గఁ బొటఁ్ఱ వేసుక వచ్చు
చెలియ కౌఁగిట మేను సైత మిడక
జారుసిగ వీడ తెలి ముత్తెసరులు నాడ
పదట మెదమీఱ బంగారు పటము జాఱ
యందెరవ బల్కు మొలక ఘర్మాంబు లొలుక
వచ్చె సీ దారి నా మురవైరి శౌరి. 93

సీ. ఆసతో ననుబిల్వు మని యింతి యేమేమి
పలికి కీరంబును బంచె నొక్కొ
వచ్చి యచ్చట నాదు వర్తమానము జూచి
వేఁ బోయి శుక మేమి వినిచె నొక్కొ
యెలనాఁగ వినినంత నీనిన పులి వోలెఁ
బదిరి భగ్గన మండి పడియె నొక్కొ
యది యొక్క నెపముగా నతివలు పగ చాటి
మించి యే మంచు బోధించి రొక్కొ
గీ. తోయజానన మది నేమి తోఁచె నొక్కొ
దైవ మేమేమి సేయంగఁ దలఁచె నొక్కొ
గ్రహగతుల క్రౌర్య మెట్టిదో కలికి నెడసి
యేల వచ్చితి చెలికాఁడ యెలసి యాడ. 94

సీ. నినుఁ బాసి నిముసంబు నిలువఁ జాల నటంచుఁ
గౌఁగిటఁ జేర్చుక గడియ సేపు
నీ వెంటనే వత్తు నేఁ దాళ లే నంచుఁ
గరములు పట్టుక గడియ సేపు
నను బిల్వఁ బంపు మీ నా యాన నీ కంచుఁ
గన్నీరు నించుక గడియ సేపు
దాని మాయలఁ జెంది దయ వీడకు మటంచుఁ
గలికి మోము గదించి గడియ సేపు

గాఁగ వగచుచు గద్గదకంఠ యగుచుఁ
బ్రేమ మీఱంగ దీవెనవీడె మిచ్చి
పనుపఁ జాలక పైనంబు పనిచి నట్టి
యువిద నెడఁబాసి యుండుం టుచిత మగునె. 95

... ...
... ...
... ...
... ...

(ఇటఁ గొంత గ్రంథపాతము దోఁచెడిని)

సీ. (మగ తేఁటి గఱులకు మగువ ముంగురులకు
నేనాటి నేస్తమో యెఱుఁగ రాదు)
♦అల మించు సోగకు నతివ మైతీఁగకు♦
నేమి చుట్టఱికమొ యెఱుఁగ రాదు
పూర్ణసోమునకును బోలఁతి మోమునకును
నెచ్చటి మచ్చికో యెఱుఁగ రాదు
కపురంపుఁ దావికిఁ గలికి కెమ్మోవికి
నే యనుబంధమో యెఱుఁగ రాదు

చెలియ జిగి చూపు నును నల్ల గల్వ తూపు
కొమ్మ పాలిండ్లు బంగారు నిమ్మ పండ్లు
చెలువ నూగారు నల్లని చీమ బారు
లొక్క చోటను బుట్టని దొక్క కొదవ. 96

♦ ♦ ఈ గుర్తుల మధ్య నున్న పాదార్ధ మొక సర్దుబాటు.

గీ. ఇందుబింబాస్య నవ్వుల కెంచి చూడఁ
1. జంద్రకిరణవిలాసంబు సహజ మయ్యె
నింతి నునుగప్పు కొప్పున కెంచి చూడ
2. జంద్రకి[1]రణవిలాసంబు సహజ మయ్యె. 97

సీ. శృంగారరసూవనక్షీరాబ్ధి నడుమను
దనరారు బంగారు తమ్మి యనఁగఁ
దళుకు మించును మించు తనుచంద్రరేఖలోఁ
బరిఢవిల్లు కురంగపద మనంగఁ
గలదు లే దను నట్టి కౌనుదీవియ యందుఁ
బూచిన గెంటెన పువ్వనంగ
నలువొందు నాభిపున్నాగంబు నను బుట్టి
ప్రవహించు జిగి తేనెవాక యనఁగఁ
గీ. జొక్కి మరులెక్కి[1] మెత్తలఁ జుట్టి చూడ[2]
నజుఁ డొనర్చిన మోహన యంత్ర మనఁగ
మరులు గొల్పెడు దొరసాని మరుని యిల్లు
కళలు కరఁగంగ ముద్దాడి కలయు చెపుడు. 98

సీ. పంచబాణుని చేతఁ బ్రాణము లొప్పనీక
పరగెడు యమృతంపు బావియనఁగ
మారుని ఘోరజ్వరారుచు దీర్పంగఁ
బరిఢవిల్లెడు తేనెవాక యనఁగ

---

1. చంద్రకి = వెమలి (సూ. రా. ని.)
2. నేతలచుట్టియాడ — తా. ప. ప్ర

దర్పకు కోపాగ్ని దాహంబు మాన్పంగ
నలరాదు నెలనీటి కొలన నంగఁ
దలిరాకు విలుకాని దాపంబు లణఁగింపఁ
జెలువొందు పన్నీటి చెఱువనంగఁ

గీ. నాదు మన మను రాయంచ నటమటింప
చెఱకువిలుబోయ త్రవ్విన చెలమ యనఁగ
మరులు గొల్పెడు దొరసాని మరుని యిల్లు
కళలు కరఁగంగ ముద్దాడి కలయు టెప్పుడు. 99

వ. అంతట ననంతశయనుం డగు మురాంతకుండు మంతన సేసి సాత్రాజితిని వీడ్కొని యిళాదేవిం దోడితేరం దగు వారల న్నియమించి మంచి లగ్నంబున రథారోహణంబు చేసి వెంబడించి వచ్చు బంధుజాలంబుల నిలువకరం బమర్చి కదలి మనోవేగంబున గోకులంబున కరుదెంచి రథంబు డిగ్గి భృత్యామాత్యాదిబంధువర్గంబుల వారి వారి విడుదులకుఁ బొమ్మని నిజగృహంబునం బ్రవేశించి నందయశోదాదులకు నమస్కరించి వార లొనరించుదీవనలు గాంచియచటివృత్తాంతం బంతయు నెఱింగించి కొండొక తడ వందు వసియించి యచ్చటి యాప్తసఖులచే రాధికావృత్తాంతం బంతయు నాకర్ణించి యిందుల కేమి సేయువాఁడ నని చింతించి తానె పోక తీర దని నిశ్చయించి పెట్టునిట్టూర్పులు నిగుడించి మించిన దిగులునం బొగులుచు పగలు పగలాయె

నంచు వేగించి యా రాత్రి జననయనచకోరంబులకుఁ బం
డుగ్గై యుండు పండు వెన్నెల లోనఁ బయలు దేఱి మంద
గమనంబున రాధామందిరంబు చేరంబోవు సమయంబున,

గీ. అపుడు నచ్చట రాధ కంసారి రాక
చిలుకచే విని తనయొద్ది చెలులఁ బిలిచి
వెన్నుఁ డిట కేగుదెంచిన విడువ వలదు
వాకిటనె నిల్పుఁడని చెప్పి పనిచె నంత 101

వ. వారలు దేవదేవుండైన గోపాలదేవుం గనుంగొని 102

చ. పొలఁతిరో యేమి త్రోవ విడు
పోవలె నెచ్చటి కింతి చెంతకే
తొలి రుచి పీడవో విడను
ద్రోతుము దొబ్బుదు పొమ్ము పొమ్ము మా
టల కెడ మాను గాని విక
టానికిఁ జొచ్చితి వౌను యెవ్వరో
బలిమి మిటార్త ర మ్మదిగో
వచ్చితి, రాకల మానవో హరీ 103

గీ. ఇటుల నాడిన మాటల కిముడఁ బలికి
రాజసము మీఱఁగా యదురాజమౌళి
బలిమి జులుముల సందడుల్ దొలఁగఁద్రోచి
చొరవ చేసుక లోపలఁ జొచ్చువేళ, 104

సీ. విడు విడు మని డాసి కడకన్ను లెఱ్ఱఁజేసి
కమ్మ నెత్తమ్ముల గ్రమ్మె నొకతె
లేచి ముందఱఁ జంగఁ జాఁచి కోప మెసంగ
సన్నజాజుల చేతఁ జఱిరె నొకతె
అడ్డంబుగా నిల్చి యవల కేగ నదల్చి
కమ్మ నెత్తమ్ముల గ్రిమ్మె నొకతె
నిలు నిలు మని పల్కి సీటు మీఱఁగఁ గుల్కి
విరజాజి విరులచే విసరె నొకతె

గీ. గుప్పుమని తావి పుప్పొడి గుప్పె నొకతె
చలువ పన్నీరు మై నిండఁ జల్లె నొకతె
దానవారిని జేరనీక తలుపు మూసి
యూనఁ డని రాధ పై బలం బనుపఁ జెలఁగి. 105

గీ. కాంత లిట్టులు రానీక అంతు సేయ
నీటి చిమ్ముల కళుకక నిలుచు గంధ
సింధురం బన నిలఁబడి శ్రీధరుండు
పలికె వారలఁ గని నయభయము లమర 106

గీ. సుదతి యిసుమంత కడకంటఁ జూచినంత
నింత అంతు ఘటింతురా యింతులార
మీరు నా మాఱు పదముల మీఁద వ్రాలి
కలయఁ గలయించి సుకృతంబు గట్టుకొనరె 107

వ. అను శౌరి తోడ నా చెలు లి ట్లనిరి. 108

సీ. ఈవైన మానాటి కెటు పోయెనో యని
చెప్పి కరమ్ములు విప్పు వారు
గలయఁ గల్పులు సేయఁగా రాదె యీ గుణా
ఢ్యుని నంచు నొదల లూఁచు వారు
నీ యతివినయంబు నీ యిళకె కొని పొం
మ్మంచును బహు ధిక్కరించు వారు[1]
ప్రాలుమాలిటువలె బ్రదుక నచ్చెనె యంచు
మెఱుఁగుఁ గెమ్మోవిని విఱచు వారు

గీ. మామగారింటిలో నున్న మందెమేల
మెందు దాఁగెనో యిపు డటం చెన్న వారు
బెళుకుఁ గొనులు బెళుకంగఁ గులుకు వారు
నగుచు నగుచున్న చెలుల కి ట్లనియె శౌరి. 109

క. ఇంత కోపము మదినున్నఁ జెంతఁ బిలువఁ
బంచి రాధిక నన్ను దండించ రాదె
వాకిటిన లాకు సను జేయ వశమె వలదు
గౌరవము లాఘవము నెందుఁ గాంచవలదె[2] 110

క. అన విని రాధిక భావం
బున నించుక కోప మాఁత్రి ముసుఁగిడి తిరుగన్
గని కీరము చని వేగం
బున రమ్మని పిలువ శౌరి ముద మొదవంగన్ 111

---

1. కొంచు పొమ్మని బహు ధిక్కరించు వారు } తా. ప. ప్ర. పాఠములు
2. గాన గురులాఘవము నెందుఁ గాంచు ననిన }

ఉ. లోపలి కేఁగి గారుడని
లోలశిలాగృహసీమ శయ్యపైఁ
గోప మొసంగఁ గాఁ జిలువ
కోమలి చాడ్పున నున్న యింతి సం
తాపముఁ జూచి పుష్పశర
తాపము మీఱ మురారి చేరి బె
ట్టూపిరి తోడఁ బాదముల
యోరకు రాఁ గని లేచి దిగ్గునన్. 112

ఉ. ఎవ్వరు పిల్చి రిచ్చటికి
నెందుకు వచ్చితి వేమి కార్య మే
నెవ్వతె నీ వెవండ వికఁ
నెవ్వరి కెవ్వరు కంటిఁ గంటి మీ
జవ్వని విన్న రవ్వ లివు
చాల్ తడ వాయెను వచ్చి లేచి పో
నవ్వెద రెల్లవారు గని
నన్నును నిన్నును గోపశేఖరా. 113

క. అనఁ జెలి పాదంబులపై
ఘనచింతారత్న ఘటితకనక కిరీటం
బును మోపి లేవకుండిన
వనజానన సిగ్గు వలపు వడ్డికిఁ బాఱన్. 114

క. దేవుఁడ వేలిన స్వామివి
పోవయ్యా నీవు నాకు మ్రొక్కఁగఁ దగుదా
లేవు మని గుబ్బచనుమొన
లా విభు నెద సోఁక నత్తె నంగన ప్రేమన్. 115

ఉ. ఎత్తిన పట్టు వీడక యు
పేందుఁడు తత్కుచ కుంభపాళిపై
నత్తమిలెన్ దురంత విర
హార్ణవపూరము నీదు కైవడిన్
హత్తి రసాలసాలమున
నల్లెడు మల్లియ తీఁగ కైవడిన్
గుత్తపు గుబ్బలాఁడి చను
గుత్తులఁ దొత్తను వొత్తి సొక్కుచున్. 116

వ. ఇట్లు మదనకదనారంభ సముజ్జృంభమాణ మనోభిలాషల
నా రాధామాధవు లమందానందకర చందనాదికస్తూరికా
పరిమళద్రవ్యంబులకు సొమ్మసిల్లి యుండిరప్పు డమ్మంద
యాన పురందరాదిబృందారక వందితపాదారవిందుం డగు
నా గోవిందునిఁ గలయు మోహావేశంబునఁ బట్టరాని గు
బ్బైనసి చిట్టాడు మట్టు మీఱి యతండు కౌఁగిటం జేర్చినం
జేర్చనీయక యబ్బురపు గబ్బిసిబ్బెంపు గుబ్బల నిబ్బరం
బున సోఁక సోఁకనీయక కటికచీఁకటి తప్పులన్ గుప్పినం
గప్పుగొప్ప కప్పు కొప్పు నిమిరినన్ నిమురనీయక మిక్కిలి

మెచ్చు లైన చక్కని చెక్కు గీటినఁ గీటనీయక మధుర సుధారసధారాధురంధరంబైన బింబాధరంబు గ్రోలినం గ్రోలనీయక కుందనంపు టందంబు గెంటిన పువ్వును గంటు పఱుచు తుంటవింటి పాదుశాహు దివాణంబు నంటిన నంటనీయక మొండొడ్డుకొన నాదరించి యొయ్యన శయ్యం కుఁ జేర్చి లాగించి కౌఁగిలించి బాహాబాహిఁ గచాకచిఁ బెనంగి యల్లందులకుం గమకించి చివురు సౌరు జవురు తావి మోవి తేనెలం గ్రోలి పైకొని కోకిల చందంబున గుబగుబం బలుకుచు మేలు భళా పంసందు సేబాసు నా సామి యదిరా యదిరా యని మెచ్చి యొక్కొక్కరే మేను లప్పళించి వింత వింత పిలుపులం బిలుచుచుఁ గెందామరలం బోలు కందామరల సరమోద్పులు గావింపుచు మన్మథబ్రహ్మానందంబునం దోలలాడుచు నుండిరని చెప్పిన శుకుం డిట్లనియె. 117

శా. కస్తూరీతిలకోజ్జ్వలస్మితముఖా !
కైవల్య లక్ష్మీసఖా !
హస్తోదంచితశంఖచక్రరుచిరా !
హస్తీంద్ర రక్షాపరా !
అస్తోకామృత వర్ష వేణు నినదా !
యానందలీలాస్పదా !
త్రస్తానేకజనాభయప్రదకరా !
ధారాధర శ్రీధరా ! 118

గమనిక: 117 వ సంఖ్య గల గద్యయు, గ్రంథాంతగద్యయు నక్కడక్కడ అహల్యాసంక్రందనమును బట్టి సవరింపఁబడినవి.

క. సారఘనసార నవకా
శ్మీరపటీరాంగరాగ శీతలతటరా
ధా రమణీఘనచమర్గయు
గారోహావిహారలీల ! యదుకుల బాలా ! 119

మాలిని. దళిత విపులమాయా ! ద్రావిడామ్నాయగేయా !
జలరుహదళనేత్రా ! సవ్యసాచ్యాప్తమిత్రా !
బలివిభవవిరామా ! భానువంశాబ్ధిసోమా ! శ్రీ
కలశజలధిశాయీ ! కామితార్థప్రదాయీ ! 120

గద్య. ఇది శ్రీమత్పాండ్యమండలాధీశ్వర శ్రీవిజయరంగ చొక్కనాథ (మహీనాథ కరుణాకటాక్ష సంపాదిత గజతురంగమాందోళికా ప్రముఖ) నిఖిల సంపత్పారంపరసమేధమాన సముఖ మీనాక్షీ నాయకతనూభవ మీనాక్షీ దేవీ కటాక్షలబ్ధ కవితాసాంప్రదాయక వేంకటకృష్ణప్పనాయక ప్రణీతం బైన శ్రీరాధికాసాంత్వనం బను చాటుప్రబంధంబు సర్వంబును నేకాశ్వాసము.

ప్రాయసకాని మాట :—

క. ఈ కథఁ జదివినఁ వినినన్
బ్రాకటముఁగ వ్రాసినాను బహుసంపదలన్
జైకొనఁ డనుచు న్వాదికి
శ్రీకరముగ గోపశౌరి చెలువుగ నొసఁగున్.

శ్రీమచ్చెన్నపురవాస శ్రీ చెన్నకేశవ స్వామినేనమః.

కీలకనామసంవత్సర మార్గశిర బహుళషష్ఠి శుక్రవారము నాఁడు బాగూరు రంగాశాయి కోమార్తె అమ్మికి తంజావూరు కవి వేంకటస్వామి నాయఁడు స్వహస్తలిఖితముగా నిచ్చినది.

రాధికాసాంత్వనము

అకారాది పద్యసూచిక.